

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПОТЕРПІЛИХ І СВІДКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Право на забезпечення безпеки і захист займає значне місце в системі прав окремих категорій учасників кримінального судочинства. Саме проблема відсутності правового забезпечення безпеки потерпілих, свідків та інших осіб, які сприяють кримінальному правосуддю, а також членів їх сімей, поряд із традиційними проблемами жертв злочинів (наприклад, відшкодування шкоди, спричиненої злочином), стала причиною прийняття Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою 1985 р., яку називають «Хартією жертв злочинів» (Резолюція ГА ООН 40/34 [1, с. 242–244]). Зазначена проблема вийшла на рівень глобального міжнародного співробітництва. У Декларації дається рекомендація про «вжиття заходів з метою зведення до мінімуму незручностей для жертв, охорони їх особистого життя в тих випадках, коли це необхідно, забезпечення їх безпеки, а також сімей і свідків з їх сторони, і їх захисту від залякування та помсти» (п. 6 «г»).

Необхідність нормативного закріплення забезпечення безпеки спричинена тим, що в останні роки почастишали випадки відмови жертв і свідків злочинів від давання свідчень і надання доказів, а також відмова від співробітництва з поліцією та участі в судових засіданнях, що негативно відображається на відправленні правосуддя. Причиною цього є побоювання свідків і потерпілих актів помсти з боку самих злочинців, їх родичів або співучасників. Зазначена проблема належить до актуальних проблем судових систем світу і знаходиться в полі зору Генеральної Асамблеї ООН. Такі протиправні дії можуть скоюватися і під час здійснення судочинства в міжнародних судових закладах, про що свідчить доповідь Спеціального доповідача з питання про незалежність суддів і адвокатів, представлена на шістдесят другій сесії ООН [2, с. 11].

Актуальність теми пов'язана з обговоренням положень Римського статуту МКС з метою подальшої ратифікації державами, які ще не визначилися з цього приводу, в тому числі і для України, що досі не ратифікувала Статут Суду.

Слід зазначити, що в галузі міжнародного права діяльності МКС присвячено значну кількість робіт як українських, так і зарубіжних авторів, зокрема: Н. В. Дрьоміної, О. В. Касинюк, М. І. Костенка, І. І. Лукашука, А. В. Наумова, В. П. Панова, М. Г. Михайлова, І. С. Марусіна, В. П. Пишипенка та ін. Разом із тим, деякі аспекти зазначеної проблематики залишаються поза

увагою вітчизняних правознавців, що не відповідає актуальності цих питань і міжнародно-правовій практиці.

Зважаючи на це, вважаємо за необхідне проаналізувати в рамках статті положення Статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) щодо регламентації заходів безпеки, категорій осіб, відносно яких вони запроваджуються, та порядку їх застосування.

Статут МКС у ст. 68 закріплює положення, відповідно до якого Суд уживає належних заходів щодо забезпечення безпеки, фізичного і психічного благополуччя, гідності й недоторканності особистого життя потерпілих і свідків, враховуючи такі фактори, як вік, стать, стан здоров'я, характер злочину, ту обставину, що злочин включав сексуальне насильство, тощо [3].

У договорі акцентовано увагу на захисті дітей, особливо коли мова йде про жертв сексуального насильства. Слід зазначити, що питання захисту дітей і жінок неодноразово обговорювалися міжнародною спільнотою, результатом плідної співпраці стало прийняття численної кількості нормативно-правових актів універсального та регіонального характеру [4, с. 85–92]. Так прийняті в рамках ООН і Ради Європи правові документи містили найбільш загальні рекомендації, яких повинні додержуватися держави в галузі кримінального правосуддя, серед яких і ті, що стосуються забезпечення безпеки осіб, які сприяють кримінальному правосуддю. Пізніше в контексті дослідження проблем правового забезпечення безпеки осіб було зроблено акцент на конкретних заходах безпеки та механізмах їх реалізації. Як зазначає Л. Брусніцин, це пояснюється тим, що до цього часу міжнародним співтовариством із зазначеної проблематики вже прийняті норми принципового, загального характеру, які наповнені вузьким, конкретним змістом [5, с. 111–114].

Питанням забезпечення безпеки осіб, які сприяють кримінальному судочинству на національному рівні, приділяється значна увага в юридичній літературі. З метою забезпечення безпеки потерпілих і свідків висловлюються пропозиції щодо їх участі у кримінальному процесі під псевдонімом, розгляду таких справ у закритих засіданнях, широкого використання спеціальних засобів під час проведення допитів, очних ставок, пред'явлення для впізнання. Обговорюються і більш радикальні заходи, зокрема: пластичні операції, зміна місця проживання, зміна прізвища тощо. Так, наприклад, В. Комісаров при проведенні такої важливої слідчої дії, як пред'явлення для впізнання, з метою забезпечення безпеки рекомендує використовувати фотографії (слід зазначити, що це положення широко регламентується кримінально-процесуальним законодавством для впізнання особи, зокрема, якщо місцезнаходження злочинця невідоме чи в разі смерті особи, що підлягає впізнанню); впізнання за функціональними ознаками

(з використанням відеотехніки) і за ознаками зовнішності (спостереження за тим, кого впізнають, із суміжної кімнати через затемнене або дзеркальне скло) [6, с. 30–34]. Обмірковується також питання про самооборону зі зброєю як гарантію особистої безпеки [7, с. 47]. Ця точка зору має право на існування, адже законодавство деяких держав (наприклад, Конституція США [8, с. 37] закріплює право на носіння зброї з метою безпеки.

Міжнародний кримінальний суд, як і будь-який судовий орган, проводить засідання відкрито, але в разі необхідності захисту потерпілих, свідків чи звинувачених, як виняток палати Суду можуть провести будь-яку частину розгляду в закритому режимі або дозволити надати докази за допомогою електронних чи інших спеціальних засобів.

Прокурор з метою здійснення будь-яких процесуальних дій, які мають місце до початку слухання у справі, може не розкривати докази або інформацію, які можуть спричинити серйозну загрозу для безпеки будь-якого свідка або членів його сім'ї, і замість цього надати їх резюме.

Рішення щодо застосування певних заходів безпеки приймається Палатою після консультування з Групою із надання допомоги потерпілим, за клопотанням Прокурора, захисника або на прохання свідка, потерпілого або їх законних представників. До прийняття рішення про засоби захисту Палата, коли це можливо, отримує згоду особи, щодо якої вони будуть установлені. Прохання будь-якої особи, яка має право на її подання, повинна бути доведена до відома інших учасників, інтереси яких вона зачіпає, і кожен із них має право висловити свою думку (правило 87 (1) Правил процедури та доказування Суду (далі ППД) [9]).

Значна роль у забезпеченні прав потерпілих та свідків відводиться Групі з надання допомоги, на яку покладено виконання таких функцій: а) стосовно потерпілих – уживати належних заходів із забезпечення безпеки, розробляти довго- та короткострокові плани захисту осіб; виносити органам Суду рекомендації щодо прийняття захисних заходів, а також повідомляти відповідні держави про такі заходи; допомагати особам в отриманні медичної, психологічної та іншої необхідної допомоги; б) стосовно свідків – повідомляти, де можна отримати юридичну допомогу з метою захисту їх прав, відповідно до їх свідчень; допомагати в разі виклику для надання свідчень; вживати заходи, що враховують гендерну специфіку, з метою сприяння надання жертвами сексуального насильства свідчень на всіх етапах розгляду.

При виконанні своїх функцій Група враховує особливі потреби вразливих категорій осіб дітей, людей похилого віку та інвалідів. Наприклад, Група може призначити, за згодою батьків або опіку-

на, спеціаліста з роботи з дітьми, який буде допомагати дитині на всіх етапах розгляду справи (правило 17 ППД).

Заслугує на увагу положення Статуту і ППД стосовно того, що до складу Групи включається кваліфікований персонал, наділений компетенцією в таких галузях: захист і забезпечення безпеки свідків; юридичні й адміністративні питання, включаючи галузі гуманітарного та кримінального права; робота з дітьми, в тому числі з травмованими; робота з людьми похилого віку, зокрема, з тими, які отримали психологічні травми в результаті збройного конфлікту; допомога інвалідам; медична допомога тощо.

Відповідальність за безпосереднє здійснення й координацію процедур і заходів безпеки свідків і потерпілих, які прибули до Суду, а також інших осіб, яким загрожує небезпека, покладається на Секретаріат. Він забезпечує цілодобовий телефонний зв'язок із учасниками для подання заяви з проханням про захист або будь-якого запиту стосовно охорони свідків, потерпілих чи інших осіб, яким загрожує небезпека спричинення шкоди або смерті (дод. 92, 95 Регламенту Секретаріату Суду (далі – РСС) [10]). Слід зазначити, що Секретаріат забезпечує заходи безпеки і на території держави, в якій проводиться розслідування.

Секретаріат також зобов'язаний інформувати осіб, яким загрожує небезпека, про їх права, передбачені Статутом та Правилами процедури і доказування, а також про існування та функції Групи з надання допомоги потерпілим і свідкам та про можливість звернення до неї; забезпечувати своєчасне ознайомлення цих осіб із відповідними рішеннями Суду, які можуть зачіпати їх інтереси, та з дотриманням положень стосовно конфіденційності. Секретар від імені Суду може обговорювати з державами угоду про переселення або надання допоміжних послуг на території будь-якої держави відносно травмованих або підданих загрозі потерпілих, свідків чи інших осіб, яким загрожує небезпека у зв'язку з наданням ними свідчень.

Секретаріат уживає всі необхідні заходи для здійснення програми захисту свідків, включаючи супроводжуючих осіб та інших осіб, яким загрожує небезпека спричинення шкоди та /або смерті у зв'язку з їх свідченнями або в результаті їх контактів із Судом. Для включення до програми захисту, крім факторів, викладених у ст. 68 МКС, Секретаріат має враховувати: яке значення має особа, що з'являється до Суду; чи загрожує зазначеній особі та її близьким родичам небезпека у зв'язку з їх контактами з Судом; чи згодна ця особа бути включеною до програми захисту. Особа, стосовно якої приймається рішення про вживання заходів безпеки, до включення у програму підписує угоду з Секретаріатом.

Серед засобів захисту, які можуть застосовуватися відносно осіб, слід виділити: використання псевдоніма під час розгляду

справи; спотворення виразу обличчя за допомогою електронної мозаїки в аудіовізуальному сигналі; спотворення голосу за допомогою електронних засобів; конфіденційні засідання, коли слухання закриті для публіки і ніякої аудіовізуальної трансляції за межі Суду не ведеться; проведення закритих засідань; відеоконференції; вилучення із загальнодоступних протоколів розгляду будь-якої інформації, яка могла б сприяти встановленню особистості потерпілого, свідка чи будь-якої особи, якій загрожує небезпека, тощо (дод. 94 РСС).

Важливим є положення Статуту та процесуальних актів, які його доповнюють, про те, що застосування будь-яких засобів безпеки не повинно завдавати шкоди правам звинуваченої особи та бути несумісними з ними. Слід зауважити, що зазначені нормативно-правові акти не виключають також можливості запровадження засобів безпеки стосовно осіб, які скоїли злочини під загрозою реальної небезпеки.

Існують різні думки з приводу того, як права потерпілих осіб співвідносяться з більш сталими правами правопорушників. Відповідно до однієї з точок зору, права потерпілих мають негативний вплив на дотримання прав звинувачених. На думку інших, не існує ніякого внутрішнього конфлікту між інтересами правопорушників та інтересами потерпілих [11]. У Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою зазначається, що участь потерпілого в судовому розгляді гарантується остільки, оскільки це не шкодить правам звинуваченого. На нашу думку, деякі варіанти участі могли б навіть відповідати інтересам обох сторін.

Аналізуючи положення Статуту Суду, доходимо до висновку, що держави-учасниці домоглися нормативного закріплення широкого спектру засобів безпеки учасників судочинства. Проблема полягає в практичній реалізації зазначених положень, у результаті якої може виникнути необхідність урахувати інші обставин та критерії об'єм, порядок надання захисту, категорії осіб, які претендують на забезпечення безпеки, тощо. Успішна реалізація зазначених положень залежить від якомога швидшої ратифікації Статуту Міжнародного кримінального суду й вироблення єдиних підходів й узгодженої політики держав-учасниць у цій сфері співробітництва, адже саме захищеність учасників кримінального судочинства сприяє активній співпраці з судовими структурами та правоохоронними органами, що, у свою чергу, впливає на розкриття злочинів і встановлення справедливості.

Список літератури: 1. Сборник стандартов и норм ООН в области предупреждения преступности и уголовного правосудия. – Нью-Йорк: Изд-во ООН, 1992. 2. Поощрение и защита прав человека: вопросы прав человека, включая альтернативные подходы в деле содействия эффективному осуществлению прав человека и основных свобод. – ГА

ООН А/62/207. 3. Статут Международного уголовного суда. – А/CONF.183/9. 4. Сыроед Т. Л. Права жертв преступлений: Международные стандарты и национальное законодательство. – Х.: Эспада, 2002. 5. Брусницын Л. В. Международно-правовые и конституционные основы обеспечения безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию // Государство и право. – 1996. – №3. 6. Комиссаров В. Предъявление для опознания живых лиц // Законность. – 1994. – № 9. 7. Корещкий Д. А. Криминальная армалогия и проблемы обеспечения безопасности граждан // Труды Академии МВД РФ. Проблемы обеспечения личной безопасности граждан. – М.: Академия МВД России, 1995. 8. Современные зарубежные конституции: Сб. документов. – М., 1996. 9. Правила процедуры и доказывания МУС // Официальные документы Международного уголовного суда ICC-ASP /1/3 (part II-A). 10. Регламент Секретариата Суда // Официальные документы Международного уголовного суда ICC-BD-01-06. 11. Десятый конгресс ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями. Правонарушители и жертвы: ответственность и справедливость в процессе отправления правосудия А/CONF/187/8.

Надійшла до редакції 29.08.08

І. О. Панов

Щодо розуміння поняття «МИТНА СПРАВА»

Одним із найважливіших напрямків зовнішньої політики України є постійне розширення зовнішньоторговельних зв'язків і науково-технічного співробітництва з зарубіжними країнами. Торговельно-економічні відносини тісно пов'язані з політичними: історія міжнародних зв'язків переконливо доводить, що розвинена торгівля, міцні господарські відносини не тільки є взаємовигідними економічно виграш, але й створюють міцну базу для поліпшення політичного клімату. І навпаки: покращення політичних відносин сприяє більш повному використанню можливостей для торговельно-економічного співробітництва між країнами.

Однією з галузей зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності України є митна справа. У цій сфері Україна додержується визнаних у міжнародних відносинах систем класифікації та кодування товарів, єдиної форми декларування експорту та імпорту товарів, митної інформації та інших міжнародних норм і стандартів. Хоча поняття «митна справа» визначено на законодавчому рівні (Митний кодекс України (МК) [1] та Закон України «Про митну справу в Україні» [2]), проте деякі досить істотні аспекти, що мають не тільки концептуально-теоретичне, а й прикладне значення, залишаються не з'ясованими.

Аналізу митної справи як центрального поняття митного права присвятили багато уваги такі вчені, як В. А. Аргунова, В. П. Батіг, Є. М. Березний, Ю. П. Битяк, Б. Н. Габричидзе, Ф. Л. Жорін, І. Н. Звягіна, М. М. Каленський, В. К. Колпаков, В. Я. Настюк, П. В. Пашко, К. К. Сандровський, М. Г. Шульга та ін. Незважаючи на це, розуміння цього поняття дотепер залишається дискусійним. Отже, метою статті є визначення поняття «митна справа» на підставі аналізу положень, що були розроблені в галузі адміністра-